

ma. Jos pateikti autorei ir nereikėjo, nes tai padaryta šios recenzijos 1 ir 2 išnašose nurodytuose darbuose (naudojantis tuo pačiu ir kitais šaltiniais). Taigi darbas iš esmės vėluoja. Būtinai reikėjo nurodyti ankstesnius šios srities darbus (bent jau minėtose išnašose įrašytus), kad ateityje nebūtų atradinėjamos jau seniai atrastos amerikos.

Didžiai vertinga Aleksandro Vanago studija „Mūsų miestų vardai“ (p. 176–229), kurioje aiškinama daugelio Lietuvos miestų, būtent, Alytaus, Antalieptės, Ariogalos, Baisogalos, Batakių, Čekiškės, Darsūniškio, Dieveniškų, Garliavos, Gelgaudiškio, Jiezno, Kaišiadorių, Kamajų, Kazlų Rūdos, Kėdainių, Kybartų, Klaipėdos, Krekenavos, Kruonio, Lazdijų, Lentvario, Linkuvos, Liudvinavo, Maišiagalos, Marijampolės, Merkinės, Molėtų, Nemenčinės, Nidos, Onuškio, Palangos, Pandėlio, Pilviškių, Punios, Ramygalos, Raseinių, Semeliškių, Stakliškių, Sudargo, Šakių, Šeduvos, Šešuolių, Šiaulių, Švėkšnos, Švenčionių, Tauragės, Telšių, Valkininkų, Veliuonos, Vilniaus, Virbalio, Zarasų, Žagarės, Žeimelio, Žemaičių Kalvarijos, Žemalės ir Židikų pavadinimų istorija, tų pavadinimų kilmė ir raida. Pateikta ir įvertinta labai daug reikšmingų istorinių realių. Padarytos išvados nekelia didesnių abejonių, net hipotezės gerai argumentuotos. Iš autoriaus galima mokyti šios srities tyrimų metodologijos. Galima padaryti tik vieną kitą neesminę pastabą. Kalbėdamas apie Molėtų miesto pavadinimo kilmę autorius dabartinę pavardę (žinomą iš Dusetų ir Obelių apylinkių) *Moletà* laiko greičiausiai tarmine iš *Meletà*, bet tuo atveju nesuprantamas būtų *me* tarmėje virtimas *mo*. Kalbėdamas apie Šiaulių miesto ar vietovės užrašymą kalavijuočių kronikose su žodžio pradžios *S-* autorius galėjo nurodyti, jog šį vardą vokiečiai pirmiausia turėjo išgirsti iš žiemgalių ar kitų Livonijos genčių, tarusių *s* vietoje lietuvių *š*. Žagarė yra senojoje žiemgalių žemėje ir kalavijuočių dokumentai rodo buvus šios vietovės žiemgališką pavadinimą su žodžio pradžios *Z-*, plg. rašymą *Sagera, Sagare* (castrum)⁵. Į tai reikėjo atsižvelgti aiškinant šio pavadinimo kilmę. Tas pat pasakytina dėl Žeimelio pavadinimo.

Reikia tik pasidžiaugti, kad A. Vanagas, nežiūrint labai didelio užimtumo (Instituto direkto-

rius, VDU Senato narys, katedros vedėjas ir kt.) sėkmingai tiria Lietuvos miestų vardų istoriją ir reikia tikėtis, greit sulauksime ta tema labai reikalingos ir puikios monografijos. Kaip būtų gerai, jei gu panašiu būdu turėtume iširtas lietuvių pavardes. Juk jos praeityje buvo dar labiau kraipomos negu miestų pavadinimai.

Ne mažiau vertingas A. Vanago straipsnis „Upių vardai *Neris* ir *Vilija*“ (p. 230–237). Jame įvertinti ankstesni šių pavadinimų tyrimai ir padaryta įtikinama išvada, kad tikrasis antrosios pagal didumą Lietuvos upės vardas yra *Neris*, o *Vilija* tiesą antrinės kilmės vardas, atsiradęs slavų kalbinėje aplinkoje iš *Velja* (reiškusios „didelė“, lyginant su maža *Vlnia*, dab. *Vilnelė*) ir nieko bendra neturi su kitais baltiškais šaknies *vil-* hidronimais.

Vytautas Vitkauskas straipsnyje „Apie vieną žemaičių oikonimą“ (p. 238–239) įtikinamai parodo, kad Veiviržėnų apylinkės kaimo *Liepaičiai* tikrasis pavadinimas yra *Leipaičiai*.

Leidinyje dar paskelbti šie įdomūs straipsniai: Laimutė Baludė „Skonio semantikos hidronimai Latvijoje“, Milda Norkaitienė „Deapeliatyviniai asmenų pavadinimai pagal kilmę, buvimo bei gyvenamąją vietą“, Krystyna Szcześniak „Unbekannte baltische Bezeichnungen aus dem Goldaper Kreis im Thorner Nachlass von Martin Gerss“ (Geldapės srities nežinomi baltiškai vietovardžiai Thornerio palikime), Leimitas Vaba „Gibt es im Estnischen lettische Landschaftsnamen?“ (Ar estų kalboje yra latvių kilmės vietų pavadinimų?), taip pat dvi recenzijos: V. Maciejauskienės knygą „Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.“ aptaria M. Norkaitienė ir M. Ramonienė, o Johanno Gotfriedo Herderio instituto išleista kalbininkams reikšmingą Latvijos kelių atlasą recenzuoja A. Vanagas. Pateikta ir Lietuvių kalbos instituto 1992 m. veiklos kronika.

Zigmas Zinkevičius

M. Rudzīte, Latviešu valodas vēsturiskā fonētika, Rīga: Zvaigzne, 1993, 382 lpp.

Profesorė Marta Rudzytė keletą dešimtmečių Latvijos universitete yra dėsciusi latvių kalbos istorinę gramatiką ir latvių dialektologiją. Jau senokai žinojome profesorę rašant latvių kalbos istorinės gra-

⁵ K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, 257.

matikos vadovėlių studentams. To vadovėlio pirmąją dalį – istorinę fonetiką – pagaliau turime rankose. Jei ne įvairios techninės, biurokratinės ir kitokios kliūty, šis darbas galėjo pasirodyti gerokai anksčiau.

Pratarmėje autorė konstatuoja, kad turint fundamentalius J. Endzelyno veikalus „Latviešu valodas skaņas un formas“ (1938) bei „Latviešu valodas gramatika“ (1951), rašyti latvių kalbos istorinę gramatiką yra ir lengva, ir sunku. Atsidėti darbui, kuriam tvirtą pagrindą padėjo didysis latvių baltistas, M. Rudzytę skatino kelios priežastys. Pirmiausia, po J. Endzelyno darbų yra praėję keletas dešimtmečių. Per tą laiką pasirodė reikšmingų tyrimų, naujai nušviečiančių atskirų kalbos reiškinių istoriją. Be to, studentams reikia įvairių paaiškinimų, schemų, lentelių, kurių nerasime fundamentaliuose darbuose.

Nors M. Rudzytė, rašydama aptariamą vadovėlį, kėlė uždavinį „padėti studentams įgyti latvių kalbos istorinės gramatikos pamatus“, iš tikro profesorės darbas pravers ir visiems pradedantiems baltistams, kurie gilinasi į atskirus baltų kalbų istorinės fonetikos klausimus. Šiam tikslui ypač pasitarnaus po dažno paragrafo nurodyta literatūra. Jaunieji tyrėjai, specialiai nestudijavę latvių dialektologijos, aptariamame vadovėlyje ras kruopščiai susistemintus latvių kalbos tarmių fonetikos duomenis (žymiai dialektologai, apibendrinamojo veikalas „Latviešu dialektoloģija“ (Rīga, 1964) autorei, tai nebuvo sunku padaryti).

Vadovėlis pradedamas svarbiausios literatūros sutrumpinimų sąrašu (p. 12–17). Pažymėtina, kad M. Rudzytė puikiai pažįsta baltistinę literatūrą, prieš keliolika metų yra parengusi labai naudingą bibliografinį leidinuką „Baltistiem noderīgie žurnāli un turpinājumi zdevumi volodniecībā“ (Rīga, 1976, 63 p.), kurį, papildžius naujais duomenimis, būtinais reikėtų pakartoti.

Toliau rasime kitus sutrumpinimus ir studentams ypač reikalingas pastabas apie įvairių kalbų cituojamų pavyzdžių rašybą (p. 22–30).

Įvade (p. 31–84) aptariami bendrieji latvių kalbos istorinės gramatikos, taip pat apskritai kalbos istorijos tyrimų klausimai: istorinės gramatikos objektas ir uždaviniai, svarbiausi šaltiniai bei metodai. Pabaigoje duota trumpa latvių kalbos istorinei gramatikai reikšmingų tyrimų apžvalga.

M. Rudzytė, sekdama J. Endzelynu, iškelia tarmes ir folklorą kaip išskirtinius latvių kalbos is-

torinės gramatikos šaltinius. Senujų raštų reikšmė esanti mažesnė, nes jie yra vėlyvi, o daugumas jų autorių nėra latviai. Kiek šis teiginys yra pagrįstas, parodys išsamūs senųjų raštų kalbos tyrimai.

Rašydama apie kalbos istorijos tyrimo metodus, autorė pagrindinį dėmesį skiria istoriniam lyginamajam metodui, tačiau nepaliekami bent nepaminti ir modernūs metodai (vidinės rekonstrukcijos, tipologinis ir kt.).

Trumpai paaiškinus istorinės fonetikos objektą ir uždavinius (p. 84–87), pirmiausia aptariami kirčio ir priegaidės dalykai (p. 87–115). Čia M. Rudzytė, be kita ko, nemaža vietos skiria tiems atvejams, kai kirtį gauna ne pradinis žodžio skiemuo. Aiškinantis priegaidžių istoriją, plačiai pasitelkiami tarmių duomenys.

Toliau analizuojamas vokalizmas, kuriam skirta daugiau negu trečdalis viso vadovėlio (p. 116–263). Pradėjusi nuo paveldėtų žodžių vokalizmo, autorė pirmiausia supažindina su ide. prokalbės vokalizmo sistema bei skirtingais požiūriais į priešistorinį baltų vokalizmą. Kartu su trumpaisiais balsiais aptariami ir ide. balsinių sonantų refleksai, po to ilgieji balsiai ir dvibalsiai. Skolinių vokalizmas panagrinėtas daugiausia kreipiant dėmesį į garsų substitucijos dėsningumus.

Autorė skyrium apžvelgia priesagų vokalizmą (p. 169–180), mat priesagų skiemenyse pasitaiko įvairių fonetinių pakitimų, pvz.: ilgųjų balsių trumpinimo, balsių sinkopės, asimiliacijos ir pan. Toliau analizuojamas žodžio galo vokalizmas (p. 181–203), latvių kalboje ypač intensyviai kitęs. Vokalizmo skyrius tęsiamas paveldėtos balsių kaitos analize (p. 204–212) bei platoka kombinacinių vokalizmo pakitimų apžvalga (p. 213–242). Toliau M. Rudzytė aptaria monoftongizaciją bei diftongizaciją žodžio kamiene – vokalizmo pakitimus, būdingus vakarinėms bei rytinėms latvių tarmėms (p. 242–247), taip pat senųjų ilgųjų trumpinimą tautosilabiniuose junginiuose, proklizėje ir pan. bei trumpųjų balsių ilginimą įvairiose pozicijose (p. 248–261). Vokalizmo skyrius baigiamas trumpu anaptiksės ir kontrakcijos atveju aptarimu.

Konsonantizmo skyrius pradedamas paveldėtos leksikos priebalsių aptarimu (p. 264–296). Trumpai apžvelgusi įvairius požiūrius į ide. konsonantizmo sistemos rekonstrukciją, autorė pirmiausia analizuoja paveldėtuosius priebalsius, nurodydama jų atitikmenis pagrindinėse ide. kalbose, po

to chronologiškai aptariami visi likę priebalsiai. Toliau, trumpai palietus skolinių konsonantizmą (p. 297–299), dėmesys sutelkiamas į kombinacinius priebalsių pakitimus (p. 299–368). Pirmiausia nagrinėjamas priebalsių likimas žodžio gale (nukritimas, skardumo išnykimas, dusliųjų priebalsių virtimas pusiau skardžiais). Po to aptariama tautosilabinių junginių raida, priebalsių junginiai su *j*, priebalsių pakitimai prieš priešakinės eilės balsius, prieš suminkštintus pučiamuosius priebalsius bei afrikatas ir pan. (p. 303–330).

Konsonantizmo analizė tęsiama kitų kombinacinių konsonantizmo pakitimų aptarimu, pvz.: veliarizacijos, asimiliacijos, disimiliacijos, priebalsių iškritimo bei įterpimo žodžio kamieno, metatezės (p. 332–368).

Vadovėlio gale rasime labai reikalingą priedą: du žemėlapius (viename pavaizduotos latvių kalbos tarmės, kitame – tarmių priegaidžių paplitimas) su paaiškinimais ir visų latvių kalbos šnektų, kurios žemėlapyje pažymėtos skaičiais, sąrašą (p. 372–382). Galėtų dar būti ir dalykinė rodyklė, tačiau ją iš dalies atstoja turinys (p. 7–11).

Aptariamame M. Rudzytės darbe gana nuosekliai laikomasi tokios latvių kalbos istorijos sampratos, kokią savo darbuose yra išdėstęs J. Endzelynas. Jaučiama didžiulė pagarba žymiajam baltistui, jo teiginiai dažnai cituojami. Vis dėlto vadovėlio autorė paprastai nenuleidžia negirdomis ir naujesnių požiūrių, bent jau pamini, kad tokių esama, nurodo literatūrą. Tai tik padidina leidinio vertę.

Baigdamas norėčiau pabrėžti, kad vadovėlis pavyzdinai techniškai parengtas (čia padėkos žodžio nusipelno kruopšti redaktorė R. Augstkalnė), metodiškai gerai apgalvota jo struktūra. Būtina pagirti ir filologinę kultūrą. Todėl ypač apmaudu, kad spaudos kokybė, deja, neatitinka šiuolaikinių reikalavimų.

Bonifacas Stundžia

La formazione dell'Europa linguistica: Le lingue d'Europa tra la fine del I e del II millennio, a cura di E. Banfi, La Nuova Italia, 1993, 626 p.

Knyga „Europos kalbų susidarymas“, kurią išleido garsi leidykla „La Nuova Italia“, susideda iš įva-

dinio straipsnio, dviejų dalių ir priedų. Įvade (p. 7–35) knygos sudarytojas ir redaktorius Emanuela Banfi pateikia bendrą Europos kalbų vaizdą nuo I tūkstantmečio pabaigos iki II tūkstantmečio galo. Pirmoji ir pagrindinė leidinio dalis (p. 41–424) skirta indoeuropietiškosios Europos kalboms. Pirmiausia apžvelgtos didžiosios kalbinės grupės (romanų, germanų, slavų), po to – mažosios grupės (baltų, keltų, čigonų tarmės kaip indų-iranėnų grupės atstovės Europoje) ir „izoliuotos“ kalbos (graikų, albanų).

Antrojoje knygos dalyje supažindinama su neindoeuropietiškosiomis Europos kalbomis – baskų, uraliečių, tiurkų, mongolų, semitų. Knygos prieduose, be sutrumpinimų sąrašo, rasime įvairių indėksų: žemėlapių, kalbų ir kalbinių sistemų, teminių, vardų ir kt.

Siuo solidžiu veikalu pradedama nauja serija „Europos kalbos“. Serijos sumanytojas ir redaktorius E. Banfi yra Trento universiteto profesorius, istorinės kalbotyros specialistas. Seriją sudarys monografijos, skirtos Europoje vartojamoms kalboms. Serijos tomuose numatoma aptarti atskirų kalbų raidą nuo pirmųjų istorinių duomenų bei rašto paminklų iki mūsų dienų, taip pat pateikti dabartinių jų sandaros aprašymą, ypač kreipiant dėmesį į sociolingvistinę kalbos situaciją. Kiekvienas tomas bus baigiamas gausia bibliografija. Baltistams itin maloni žinia, kad tarp rengiamų serijos veikalų numatyta ir monografija „Baltų kalbos“, kurią rašo Pietro U. Dini.

Baltų kalboms skiriama dėmesio ir anotuojamame apžvalginiam leidinyje – jos aptariamos pirmosios dalies antrajame skyriuje „Mažesnės kalbinės grupės“ (p. 197–254). Apžvalgos autorius – pastaraisiais metais produktyviausias italų baltistas P. U. Dini, pasirinkęs savitą chronologinį supažindinimo su baltų kalbomis kelią.

Studijos įžangoje P. U. Dini pateikia enciklopedinių žinių apie baltų kalbas, motyvuoja apžvalgos sandarą, aptaria pirmuosius baltų paminėjimus istorijos šaltiniuose, baltų genčių ir kalbų vaizdą Renesanso epochos istoriografijoje bei XIX amžiuje.

Pirmajame skyriuje, apimančiame laikotarpį iki X amžiaus ir pavadintame „Baltų dialektai senosios Baltijos („Baltia antiqua“) laikais“ (p. 202–209) P. U. Dini meta žvilgsnį į priešistorinius laikus, pateikia rekonstruotą protobaltų garsyną, aptaria baltų prokalbės skilimą V a. pr. Kr., išryški